

- кандидатського ступеня - від **1,5** д.а., серед них принаймні одна видрукувана **стаття** від **0,5** д.а.;

- докторського ступеня - наявність серед інших публікацій **видрукуваної авторської монографії** від **6,5** д.а.

4. До уваги пошукувачів кандидатського ступеня: іспит кандидатського мінімуму має складатися не взагалі з релігієзнавства, а з релігієзнавства певної фахової орієнтації - філософії релігії, історії релігії чи соціології релігії із залученням до складу екзаменаційних комісій трьох докторів наук за цими спеціалізаціями.

5. У зв'язку з відсутністю на місцях достатньої кількості висококваліфікованих фахівців з релігієзнавства та з того, що саме Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України нині є базовою ланкою підготовки релігієзнавців, **Спеціалізована рада Д 01.25.05** **зараховує іспит із спеціальності (релігієзнавства), зданий лише в Інституті філософії** - з урахуванням профілю дисертації (філософія, історія чи соціологія релігії) та із залученням до екзаменаційних комісій провідних фахівців у даних галузях наук саме із складу ради та з інституцій, в яких готувалися дисертаційні роботи.

6. Тематику дисертаційних робіт з релігієзнавства варто узгоджувати з координаційною радою, що діє при Відділенні релігієзнавства.

Програму кандидатського мінімуму з релігієзнавства підготовлену затвердженою Спеціалізованою радою комісією з урахуванням фахових спеціалізацій буде видрукувано у цьому і наступному номерах бюлетня "Українське релігієзнавство".

Повідомлення підготував **С. Головащенко**.

ПРОГРАМА

кандидатського мінімуму із спеціальності 09.00.01 - релігієзнавство

I. Загальні питання (для пошуківців усіх спеціалізацій)

Тема 1. Релігієзнавство як наука.

Богословське і академічне (світське) релігієзнавство, його теоретичні форми. Еволюція теоретичного змісту релігієзнавства. Історичні форми критичного ставлення до релігії. Об'єкт і предмет релігієзнавства. Релігієзнавство і теологія. Дисципліна

структура сучасного релігієзнавства (філософія релігії, феноменологія релігії, соціологія релігії, психологія релігії, історія релігії та ін.). Вільнодумство як сфера релігієзнавства. Релігієзнавство в системі гуманітарного знання.

Принципи релігієзнавчих досліджень. Характерні риси релігієзнавчої науки. Понятійно-категоріальний апарат академічного релігієзнавства. Основні категорії релігієзнавства та їх предметне поле. Зміна парадигм методологічного мислення в релігієзнавстві. Функції релігієзнавства і їх зміст.

Тема 2. Віхи історії релігієзнавчої науки.

Соціально-історичні, філософські та загальнокультурні передумови формування і розвитку релігієзнавства. Знання про релігію в давньому Китаї, Індії, Греції і Римі. Паростки вільнодумчого релігієзнавства. Елементи релігієзнавства в богословській думці середньовіччя. Вільнодумча зорієнтованість релігієзнавчих пошуків епохи Відродження. Концепція релігії у вченні французьких матеріалістів XVIII ст. Релігієзнавчі ідеї у творчості Д.Юма та І.Канта. Формування філософії релігії в працях Спінози і Лейбніца. "Філософія релігії" Гегеля. Антропологічне релігієзнавство Фейєрбаха. Особливості марксистського релігієзнавства. Політизація релігієзнавства В.Леніним. Виокремлення релігієзнавства в окрему сферу гуманітарного знання. Основні релігієзнавчі школи XIX - XX століть - міфологічна, психологічна, соціологічна, історична та ін. Загальні закономірності розвитку релігієзнавства.

Тема 3. Релігієзнавча думка України

Загальна характеристика особливостей процесу становлення і розвитку українського релігієзнавства. Зародження релігієзнавчої думки в добу Київської Русі. Праця Іларіона Київського "Про Закон і Благодать". Історико-релігійна інформація літописів, повчань, агіографічних писань., "Києво-Печерського Патерика", "Слова про похід Ігоря". Полемічне письменництво як історико-релігійні твори. Становлення богословського релігієзнавства в XVI - XVII століттях. Острозька школа. Печерський гурток. Могилянський Антей. Розвиток богословського релігієзнавства в Києво-Могилянській Академії. Сковородинська концепція релігії. Філософія релігії у творчому доробку Київської духовної академії. Проблема історіософії релігії в теоретичній спадщині кирило-мефодіїв-

ців. Лінгвістичне релігієзнавство О.Потебні. Історіософсько - релігієзнавча спадщина М.Драгоманова. Проблема суті і функціональності релігії в творах національних демократів. І.Франко як релігієзнавець. Історіософія та історія релігії М.Грушевського.

Релігієзнавство України тоталітарної доби. Здобутки українських релігієзнавців в аналізі гносеологічної природи релігії, дослідженні історії релігії в Україні. Праці релігієзнавців української діаспори з проблем історії християнства в Україні, історії богословської думки, суспільної функціональності релігії (І.Огієнко, С.Ярмусь, В.Олексюк, І.Музичка, Д.Ляхович, І.Ортинський, І.Власовський та ін.). Кризовий стан богословського релігієзнавства в нинішній час. Відродження української академічної релігієзнавчої науки за умов демократичної України.

Тема 4. Сутність, природа і функціональність релігії.

Сутність і визначення релігії. Віра і розум в релігії. Структура релігії. Специфіка і рівні релігійної свідомості. Інституалізація релігійного життя. Багатоманіття джерел релігії, теорії її походження. Етапи розвитку і типи релігій. Сакральні, світські і громадянські релігії. Релігія як цінність. Функціональність релігії. Аналіз "опійних оцінок" релігії ленінізмом. Вияви функціональності релігійного комплексу, їх рівні. Функціональна роль релігійних організацій.

Релігія в контексті буття етносу. Космополітизм і етнічність релігії. Релігія як етнічна ознака народу. Традиційна і нетрадиційна релігійність як виміри етнорозвитку. Функції релігії в етногенетичних процесах людства.

Тема 5. Релігія як практично-духовне явище.

Іманентний аналіз релігії. Ідея подвійності світу як основа релігійної свідомості. Надприродне - предмет релігійних вірувань. Релігійний культ як спосіб існування релігії. Елементи культу (молитви, обряди, свята, табу, ритуальні піснеспіви і т.ін.). Релігійний культ як форма культури. Істина буття Бога. Дуалізм природного і надприродного - основна ознака релігійної картини світу. Давні індійські, китайські та грецькі концепції Абсолюту. Основні типи сучасних вчень про Бога. Відношення людини до Бога - фундаментальна проблема релігійного світобачення. Бог-творець, промислитель і святитель світу. Божественний промисл і свобода особи. Феномен релігії як

буттєвість людини у вірі. Сучасні концепції релігійної антропології. Церква - тіло Боже і шлях до спасіння. Істина безсмертя душі. Релігійне вчення про долю світу і людини.

Тема 6. Релігія як суспільно-історичний феномен.

Особливості релігії як суспільного явища. Соціальні характеристики релігії. Функціональна роль релігії в суспільному житті. Релігія як історичне явище. Особливості родо-племінної релігійності, національно-державних і світових релігій. Джерела диференціації релігій. Східний і західний типи релігій. Порівняльний аналіз світових релігій. Тенденція онаціональнення релігій. Закономірності історичного розвитку релігії.

Місце релігії в історії людства. Церква як тип релігійної організації і соціальний інститут. Християнська інтерпретація історії. Соціальні доктрини світових релігій, пошук ними соціального ідеалу.

Тема 7. Релігія як моральний ідеал.

Людина - вінець Божого творіння. Образ Божий в людині. Дуалізм (або триєдність) людської природи. Християнська теодіцея і антроподіцея. Стезя духовного оновлення. Сенс буття людини в світі і шляхи прилучення її до Всевишнього. Моральні установки релігії в контексті визначення людини в світі. Критерій морального в релігії. Моральний потенціал Декалогу і Нагорної проповіді. Персоналізація морального ідеалу в релігії. Ісус Христос, Мухамед, Будда та ін. як конфесійний ідеал морального життя. Смісловитєва проблематика в релігії. Релігійне розуміння обов'язку і свідомості. Втіха в релігійній моралі. Сімейно-шлюбні відносини в релігійній інтерпретації. Особливості моральних концепцій різних типів релігії. Оновлення морально-етичного вчення сучасних релігій.

Тема 8. Релігія як соціально-психологічне явище.

Релігійні переживання, закономірності їх виникнення і розвитку. Психологічні корені релігійності. Феномен страху. Почуття гріховності, смиренності, покірності, благоговіння. Форми вияву релігійної віри: екстаз, одержимість, видіння. Релігійні почуття і їх місце в свідомості віруючого. Специфіка і психологічні аспекти релігійної віри. Індивідуальні і групові рівні релігійної психології. Релігійні настрої і їх специфіка. Релігійний досвід. Релігійна психологія і релігійний культ. Механізми релігійного соціально-психоло-

гічного впливу. Соціально-психологічна природа релігійних потреб. Релігія в соціально-психологічній стабільності особи. Механізм релігійної втіхи. Психологічний аспект навернення. Релігія і духовне здоров'я народу.

Тема 9. Основний зміст християнського віровчення і культу.

Витоки християнської релігії. Джерела християнського віровчення. Становлення догматики і культу християнства. Християнство періоду Вселенських Соборів. Загальна характеристика християнського богослов'я. Біблійна картина світу і християнство. Символ християнської віри. Трансцендентність Бога і посередництво Ісуса Христа. Вчення про Трійцю. Ідея другого пришестя і воскресіння мертвих. Християнська моральна доктрина в контексті християнської есхатології. Культ в системі християнської релігії. Вшанування святих у християнстві. Християнське богослужіння. Місце мистецтва у християнському культі. Християнство у пошуках шляхів і форм оновлення. Модернізм і радикалізм християнського богослов'я. Інтеграція сучасної теології і західної соціальної й філософської думки.

Тема 10. Релігія в сучасному світі.

Географія релігій та тенденції їх поширення. Соціально-політичні і теоретичні основи подальшої конфесіональної диференціації. Свобода совісті, релігії і віровизнання. Взаємодія релігії і політики в сучасному світі. Моделі державно-церковних відносин різних країн. Шляхи і форми використання релігії і церкви у політичному житті. Соціальні реальності в богословському осмисленні. Еволюція соціально-політичних орієнтацій і діяльності церков. Особливості сучасного клерикалізму. Релігійні кризи і секулярні процеси в суспільстві та їх вплив на релігійну свідомість. Явища релігійного індивідуалізму і релятивізму. Пошук альтернативи релігії. Концепція синтезу науки і релігії в сучасному богослов'ї. Наука і доля релігії. Сучасне богошукання. Причини появи і поширення неорелігій. Основні групи неорелігій. Варіанти модернізованих релігій. Громадянські релігії як нове релігійне явище. Активізація діяльності нових релігійних організацій в різних регіонах світу. Глобальні проблеми сучасності в їх богословському осмисленні і церковній діяльності. Концепція "християнського служіння світу". Богословські теорії майбутнього суспільства.

Тема 11. *Релігія в контексті історії і культури українського народу.*

Релігія в контексті національної духовності українців. Особливості релігійності українців на різних етапах національного розвитку, в різних географічних регіонах, в різних сферах духовності, серед різних верств населення. Українська міфологічна легенда в її історичному розвитку. Християнізація України-Руси. Середньовічне християнство в Україні. Рим і Україна. Берестейська унія 1596 року. Віхи історії православ'я в Україні. Реформація на українських теренах. Релігійне життя України часів колоніальної неволі. Обмосковлення Українського православ'я. Євангельські і месіансько-есхатологічні течії на українських землях. Релігія в житті національних меншин. Вплив етноконфесійної специфіки релігії на національні процеси в Україні. Релігійно-церковне життя народу доби тоталітаризму. Світська релігія ленінізму. Секулярні тенденції і формування нової релігійності.

Тема 12. *Релігія і Церква в національному і духовному відродженні України.*

Рівень релігійного життя в Україні. Особливості духовного світу сучасного віруючого. Конфесійна структура і географія релігії в Україні. Доля атеїзму і вільнодумства за умов світоглядного плюралізму. Законодавче закріплення свободи совісті. Відродження українського православ'я і внутрішньоправославні колізії. Греко-католицизм як чинник національного пробудження і розвитку. Екуменічні і етноінтегративні процеси в українському християнстві. Релігія в державотворчих процесах в Україні. Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні та внутрішньоцерковні конфлікти. Українсько-російські церковні колізії в реаліях політики. Причини і механізми політизації релігійного життя. Особливості неорелігійного руху в Україні. Релігійне життя української діаспори і його впливи на релігійні процеси в Україні. Українське відродження і проблема національної церкви. Прогнози релігійних процесів в Україні.

II. Філософія релігії

(для пошуківців філософської спеціалізації)

Тема 1. *Філософія релігії як релігієзнавча дисципліна.*

Філософія релігії в системі філософського знання і в дисциплінарній структурі релігієзнавства. Поняття філософії релігії. Філософія релігії і релігійна філософія. Концептуальні форми філософії релігії. Особливості змістовного осягнення феномену релігії в філософії релігії. Два рівні раціоналізації в контексті філософії релігії. Здійснення раціоналізації у формі інтерпретацій релігійних феноменів. Предметний поділ філософії релігії - метафізика, епістемологія і праксеологія релігії. Феноменологія релігії.

Тема 2. *Методологічні засади філософії релігії.*

Основні дослідницькі методи філософії релігії (умозріння, порівняльний, контекстуальний, герменевтичний та ін.). Методи подання знання в філософії релігії (систематичний, проблемний, генетичний, історичний та ін.). Дослідницькі принципи філософії релігії (об'єктивність, предметність, єдність історичного і логічного, аконфесійність та ін.). Зміна парадигми методологічного мислення в релігієзнавстві. Природа і специфіка категорій філософії релігії. Категоріальне описання релігії як поліфункціонального явища.

Тема 3. *Основні концепти філософії релігії в їх історичному контексті.*

Релігія як об'єкт філософсько-критичного аналізу Спінози. Концепція "всезагальної релігії" і філософського Бога. Юм про природне розуміння релігії. Проблеми походження релігії та її істинності. Феномен релігійної віри у Юма. Філософія релігії як складова філософських систем німецької класики (Кант, Шелінг, Гегель). Пріоритет моралі перед релігією у Канта. Кантівське розуміння феномену віри. Особливості гегелівської філософії релігії. Докази буття божого в інтерпретації Гегеля. Антропологічна концепція релігії Фейєрбаха. Розробка проблем філософії релігії німецькими дослідниками в другій половині XIX - початку XX століття.

Вітчизняний доробок з філософії релігії XVII - XIX століть. Ідея передвизначення і свободи волі в творчому доробку П.Могили. Богословська філософія релігії Т.Проко-

повича і інших могилянців. Просвітницький пантеїзм Г.Сковороди. Кордоцентрична філософія релігії П.Юркевича. Релігієзнавчі ідеї історіософії М.Драгоманова. Культурологічна концепція релігії І.Франка. Основні концепції філософії релігії XIX - XX століть. Проблема сутності релігії у філософії Шлейермахера. Феномен підсвідомого як основа філософії релігії Гартмана. Концепція філософії релігії Геффдінга. Характерні особливості і основні форми сучасної зарубіжної філософії релігії. Особливості філософії релігії Пландинги. "Лінгвістичний поворот" в філософії релігії і філософські експлікації сенсу мови релігії. Епістемологічне вивчення релігійних вірувань. Філософський функціональний аналіз релігії.

Тема 4. *Метафізика релігії.*

Поняття метафізики релігії, об'єкти її вивчення та основні завдання. Метафізика релігії і онтологія релігії. Проблема тлумачення феномену релігії. Сутність релігії і різноманітність її визначень. Релігія як особистістний феномен і як соціальний феномен.

Метафізичне вчення про Бога. Філософські форми усвідомлення Бога: теїзм, деїзм, пантеїзм. Філософсько-теїстичні концептуалізації природи Бога. Традиційний теїзм і "теїзм процесуальний". Деїзм як релігія розуму. Сутність та форми пантеїзму.

Докази буття Божого в світлі філософського розгляду. Традиційні докази буття Божого (онтологічний, космологічний, телеологічний, доказ ex consensu omnium, від вічних істин, моральний, історичний). Філософсько - антропологічні обґрунтування буття Божого (докази через концептуалізацію онтологічного образу людини, докази завдяки тематиці характеру відносин між людиною і Богом). Доказ буття Божого на підставі даних релігійного досвіду.

Метафізичний аналіз поняття віри. Релігійна віра і її відмінність від віри етичної й віри метафізичної. Проблема розуміння феномену віри та особливості розкриття цих проблем. Віра і розум в контексті метафізики релігії.

Тема 5. *Епістемологія релігії.*

Епістемологія релігії як з'ясування пізнавальної парадигми (зміст і обсяг) релігії. Логіка й ейдетика як органи пізнання релігії. Проблема епістемологічного дуалізму. Співвідношення ratio й інтуїції в контексті епістемологічного аналізу релігії.

Раціональний (дискурсивний) вимір пізнавальної парадигми релігії. Пізнання релігії в світлі lumen naturale rationis.

Зміст і обсяг раціонального осмислення пізнання релігії, його межі і можливості. Пізнавальна діяльність і відображальне релігійне відношення. Відображальне і виповнювальне відношення.

Ейдетичне (інтуїтивне) осягнення феномену релігії. Проблема змістовного наповнення засобів ейдетики в пізнанні релігії. Поняття інтуїтивного вбачання, узріння, містичного споглядання, пізнання в світлі Христовому. Інтуїтивний шлях пізнання феномена релігії як вихід за межі раціонального осмислення. Природа трансценденції. Феномен релігії як іманентно-трансцендентне.

Поняття релігійного знання. Джерела і способи впровадження останнього. Критерій істинності. Проблема когнітивності релігійної істини. Апологія когнітивізму і нон-когнітивізм. Критичний аналіз концепцій когнітивізму. Нон-когнітивістська позиція “форми і вивау”: суб’єктивістське, містичне, практичне, інструменталістське і т.п. “знання релігії”.

Тема 6. *Антропологія релігії.*

Відношення людини до Бога - фундаментальна проблема релігійного світобачення. Сучасні концепції релігійної антропології: пошук Бога людиною і пошук людини Богом. Образ людини в християнській антропології. Божественний промисл і свобода особи. Теоретичні програми сучасної філософсько-релігійної антропології. Танатологія і есхатологія.

Феномен релігії як буттєвість людини у вірі. Релігія як форма онтологічного гаранту антропологічного буття. Релігійне самоутвердження особи у вічності буття. Образ людини, її антропогенез і онтогенез в академічному релігієзнавстві.

Тема 7. *Праксеологія релігії.*

Поняття праксеології релігії. Релігія і діяльність. Культова і позакультова релігійна діяльність. Місце культу в структурі релігії. Праксеологічні вияви феномену релігії. Типи молитви. Основні прояви релігійного життя: каяття, смиренність, послух тощо. Церковні форми досягнення абсолютних зразків релігійної духовності (чернецтво, старчество, святість, обожнення). Зміст культової діяльності.

Тема 8. *Конфесійна філософія.*

Поняття релігійної філософії та її основні проблеми. Релігійна філософія і богослов'я. Основні конфесійні і позаконфесійні напрями релігійної філософії.

Буддистська філософія. Філософія хінаяни та її вчення про дхарми. Філософія махаяни (концепція Абсолюту, вчення

про три “тіла” Будди, поняття нірвани).

Православна філософія. Філософські ідеї православної патристики. Академічний напрям православної філософії, його онтологія, антропологія і етика. Метафізика всеєдності, її онтологічний і гносеологічний аспекти, ідеї містичного есхатологізму, антропологічна і етична концепція. Філософія “новітньої релігійної свідомості”, її екзистенціальний напрям та етичне вчення.

Католицька філософія. Неотомізм, його принципи гармонії віри і розуму, вчення про буття, теорія пізнання. Неоавгустинізм: гносеологія, вчення про буття. Католицький екзистенціалізм. Тейяр-дизм, його інтерпретація природи та соціальний ідеал.

Протестантська філософія і теологія. Протестантська ортодоксія. Ліберальна теологія. Діалектична теологія. Теологія процесу. Есхатологічна теологія. Філософія і теологія фундаменталізму.

Мусульманська філософія і теологія. Спекулятивна теологія ісламу (мутазилітство, суфізм та ін.). Релігійно-філософські погляди у реформаторському русі ісламу.

Позаконфесійна синкретична релігійна філософія: теософія, антропософія, Агні Йога.

Тема 9. Вільнодумство як феномен духовної культури.

Зв'язок вільнодумства з пізнанням природи, суспільства й людини. Прояви вільнодумства щодо релігії (богоборство, скептицизм, антиклерикалізм, індіферентизм, пантеїзм і деїзм, атеїзм, світський гуманізм).

Вільнодумство у стародавніх Греції і Римі. Вільнодумство в епоху середньовіччя. Вільнодумство Відродження. Вільнодумство в Новий час (вільнодумство філософів-деїстів, просвітництво в Німеччині, атеїзм французьких просвітників XVIII ст., просвітництво, гуманістичні і реформаційні ідеї в Україні в XVI - XVIII ст.ст., атеїзм Л.Фейербаха, атеїстичне вчення К.Маркса і Ф.Енгельса). Політизований атеїзм В.Леніна. Вільнодумство в Україні і Росії (кінець XIX - XX століття).

Сучасні форми і напрями вільнодумства (неопозитивістська форма, фрейдистський напрям, атеїстичний екзистенціалізм, нігілізм, секулярний гуманізм, еволюційний гуманізм, натуралістичний гуманізм, захист свободи совісті).

Примітка. *Програма з історіософії й історії релігії та з соціології релігії, а також списки рекомендованої літератури будуть видрукувані в наступному числі бюлетня.*